

SCHOPNOSTI JAKO VLASTNOSTI OSOBNOSTI

- schopnosti, vlohy, nadání, inteligence, poznávací vlastnosti, tvořivost, kognitivní či akční styly = označuje se tak úroveň a dokonalost činností člověka

Schopnosti (nejčastěji už. z hlediska struktury osobnosti)

- osobnostní vlastnosti, předpoklady, možnosti, ale i meze pro osvojování si a dosažení určitých úrovní činností v nejobecnějším smyslu
= závislost např. na povahových vlastnostech, motivaci, trénovanosti, ...
- „na co daná člověk má a jak s tím dovede naložit“ - dispoziční pohled
- **komplex psychických vlastností**, zvláštností, rysů = vhodnost k úspěšnému vykonávání činností (v kvalitě, úrovni, vyrovnáváním se apod.)
- **individuální psychologické zvláštnosti** – determinují míru snadnosti k osvojení něčeho
- **potence člověka** – realizovat a dosahovat nároky
- schopnost = vždy schopností k něčemu, k realizaci aktivit, k činnosti

Schopnosti X vlohy

- není jasně vymezená podstata a neuropsychická struktura dispozic, podmiňující nějaký výkon
- nejčastěji ale: - schopnosti se tvoří na bázi vloh (zděděné a vrozené), ale prostředí má vliv na rozvoj schopností
- neuropsych.- seskupování neuronů fčně. na základě učení propojených a propojovaných = fční. jednotka

Vlohy = základní báze na které se rozvíjí schopnosti, vrozené a v procesu ontogeneze biologicky podmíněné vlastnosti nervové soustavy – některé části nervové soustavy pracují dokonaleji než druhé

= rámec možností určující kam až se mohou přirozeně rozvíjet dané schopnosti ALE jak moc se schopnosti rozvinou - vnější podmínky (většinou nejsou vlohy plně využity)

3 základní skupiny vloh

- vlohy pro abstrakci či symbolizaci
- vlohy senzorické (dif. dle dominujícího analyzátoru)
- vlohy motorické
- vlohy pro sociální podněty a obsahy

Schopnosti X nadání X talent

- **speciální schopnosti** = speciální předpoklady pro realizaci různých činností v různé úrovni od neschopnosti přes **nadání**, **talent** až po **genialitu**
 - složité struktury dispozic limitované vlohami a realizované prostředím
 - nesporné = spec. sch. matematické, výtvarné, hud., lit., pohybové, dram. X sporné = organizační, technické, manuální (spíše kombinace IQ, temp., vůle,...)

- rozvoj předpokladů = spojení vloh a nadání a dalších kvalit hlavně motivace a tvořivosti

znaky nadání

- testy
- od dětství rychlý rozvoj všeho, zpochyb. autorit, zvědavost, odpovědnost, smysl pro blaho, iniciativní, samostatnější, zájem o knihy, o nové, naplněný volný čas, záliba v složitých hrách, diskusích na těžká témata, problémy s hledáním rovnocenných přátel, nudí je běžné činnosti, vyvinutý smysl pro humor, hodně koníčků
- 1 rok – hudební nadání, po 10 roce matematické – často z neintelektuálních rodin, umělecké – souvisí s rodinným prostředím

obecná typologie nadání – jedinci:

- úspěšní, všeobecně uznávaní
- nepřizpůsobiví, problémy s adaptací, nerovnoměrný os. Vývoj
- předčasně nadané – útlé dětství
- později zrající – až dospělost
- se skrytým nadáním - náhodně se projeví

PZN: zvláštní postavení 1.vkus – schopnost vnímat krásu a krásou se obklopotvat

2. sdělovací a realizační dispozice psychomotorické a komunikační

Schopnosti X dovednosti

dovednosti

- bezprostředně spjatý s konkrétními činnostmi, co jedinec v současnosti co dovede vykonat
- v souvislosti s osvojením si určitého stupně dokonalosti při realizaci opakujících se prvků od jednodušších ke složitějším (podoba, struktura, kvalita)
 - vytváření a upevnění jistých „činnostních automatismů“
 - vytvoření systému znalostí a dovedností, návyků, zvyků
 - osvojení myšlenkových aktivit pro řešení nestereotypních aspektů interakce
- dovednosti a návyky
 - realizací, konkretizací a využitím určitých schopností jedince osvojit si a realizovat na určitém stupni dokonalosti určitou činnost
 - jejich rozvoj zároveň napomáhá rozvoji schopností

schopnosti

- úroveň obecných potencií k osvojení si a realizace určité kvality výkonu, typů či struktur činností
- důl. se na ně zaměřit např. při výběru dětí na sportovní, umělecké školy = ne, to co už umí, jestli dělá nějaký sport, už kreslí, ale jaké má potence, schopnosti k vytvoření si odpovídající dovednosti
- při měření výkonu – nejde jen o schopnosti – musíme diferencovat, co jsou schopnosti, dovednosti, znalosti, zkušenosti

Přístupy ke schopnostem jako vlastnostem osobnosti

schopnosti jako vlastnosti osobnosti

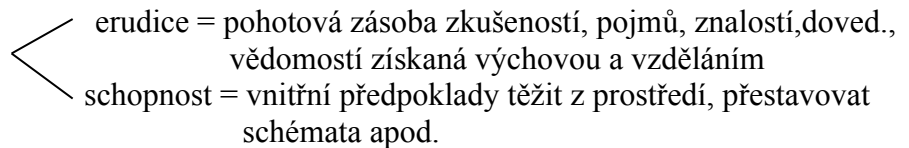
- zobecněné činnosti, jednota bi-psy-soc
- mnohostrannost interakčních aktivit je zdrojem rozvoje mnohotvárných struktur a kvalit schopností
- slitina přirozených dispozic a na nich rozvinutých způsobilostí = vymezení rozmanitých účelových indexů schopností
- klíčové složky globálnějších schopností – předpoklady:
 - preceptuální – kvalita vnímání, pozornosti, paměti, zraku, představivost,...
 - psychomotorické - pohybové sch., senzomotor. koordinace, ...
 - intelektové – kvalita rozum. činností a operací, sch. řešit problém, vhled,...
- nutné postihnou strukturu schopností, aby byla srovnatelná se strukturou motivační

2 protikladné proudy

- tendence zúžit ji na tzv. nejobecnější schopnost (G-faktor) = inteligence ve smyslu globální schopnosti tvořivě myslet a účinně se vyrovnávat s prostředím ALE opomíjení jiných osobnostních potencií
- tendence pojmu do rámce výkladu schopností celou strukturu osobnosti
- koncepty vymezení schopností jako vlastností osobnosti

1. pojímání schopností v kategorii přizpůsobivosti = ve smyslu schopnosti adaptovat se k podmínkám existence

- Stern

2. pojímání schopností jako dispozice abstraktně myslet

- schop. používat pojmy, symboly a vyšší ideační procesy
- kombinační a rekombinační schopnost
- sch. přenosu principu řešení

3. důraz na vhled jako podstatu schopností

- Lindworský – vhled = schopnost chápat vztahy (sch. najít podstatný obsah, sch. postihnout sounáležitost a vztahy)

4. důraz na schopnost učit se a osvojovat novou zkušenost

Vymezování inteligence jako nejobecnější schopnosti

- tradiční pojetí, ALE vymezení různorodé, vágní
- mnoho přístupů – nehotovost, nejednoznačnost
- 2 kategorie teorií – význam informativní a praktický
 - funkční (kvalitativní a deskriptivní) teorie
 - teorie založené na faktorové analýze

Deskriptivní teorie

- vychází z fungování inteligence a vymezují ji:

• jako schopnost přizpůsobit se

- důraz na účelné jednání jako podmínku optimálního přizpůsobení se jedince životnímu prostředí
- zúžené na přizpůsobivost, NE na aktivní vpravování se do situací
- Stern – inteligence = sch. přizpůsobovat se myšlením novým situacím, které nelze zvládnout naučenými dovednostmi
- Stejskal – inteligence = sch. Zaměřit myšlení k novým požadavkům a přizpůsobit se novým úkolům
- Wechsler – inteligence = obecná schopnost projevující se v účelném jednání, správném uvažování a přizpůsobování ní se ALE i přizpůsobení prostředí sobě

• jako schopnost abstraktně myslet

- sch. zbavit se závislosti na konkrétních schématech řešení
- sch. efektivně užívat pojmy a symboly při řešení situací
- Moede – hlavní složky inteligence = kombinace, pojmotvorba, soudnost
- Ellithorn – podstata inteligence = nalezení efektivní cesty k cíli

• jako vhled a pochopení

- míra inteligence = hloubka vhledu do situace a postihování souvislostí
- Lindoworski – inteligence = sch. Chápat vztahy, nacházet smysl a organizační princip
- inteligence je fcí 3 dimenzí
 1. její hloubkou (jak dokážeme najít podstatné)
 2. výškou (horní meze abstrakce až po vystižení ve filozofických kategoriích)
 3. rozsahem (postižení vztahů všech prvků a uvést je do systému)

• jako schopnost rychle se učit a osvojovat novou zkušenost

- inteligence = podmínky vychovatelnosti a vzdělavatelnosti (hl. peda. A psychatrie)
- Vygotskij – nutní orientovat vzdělání na horní hranice možností jedince % pak rozvoj inteligence
- Feuerstein – práce s intelektově retardovanými v důsledku extrémní deprivace (viz. str. 139-140)

Teorie založené na faktorové analýze

Spearman - dvoufaktorový model inteligence

- „**g-faktor**“ = obecné intelektové nadání, společný všem mentálním činnostem (např. porozumění textu, chápání významu slov)
- „**s-faktor**“ = specifické, speciální činitele, nesčetné, základem speciálního nadání, určité dispozice řešit speciální úkoly (např.: prostorová orientace, num. úkony)

Thurstone – mnohofaktorová teorie vzorků

3 druhy inteligence

- teoretická (abstraktní) – sch. rozumět a zacházet se slovními či jinými symboly
- praktická (konkrétní) – sch. rozumět a zacházet s věcmi (zručnost, práce s přístroji)
- sociální – sch. rozumět a jednat s lidmi

Inteligence jako funkce integrovaného spojení několika základních schopností

-Amtahuer

-Hrabal – specifikuje rozdíl mezi M a W tvarem v prvních pěti faktorech jako rozdíl mezi int. Teoretickou a praktickou

-vícedimenzionální přístup i v testech Wechslera, Ravena, Srnce

Typy intelektu

-Meili – 5 typů intelektu – základ intelektové výbavy = rozdílná úspěšnost v různých činnostech u různých jedinců

- ◆ logicko-formální
- ◆ obrazově-konkrétní
- ◆ analyticko-receptivní
- ◆ kombinatoricko-revoluční
- ◆ rovnoměrně rozvinutý

Guilford – nejkompexnější pohled na strukturu inteligence - kubický model

- tzv. Guilfordova krychle (i když to je kvádrík)
- 120 schopností = kombinace intelektových procesů = operace (5), obsahy (4) a produkty (6) ($5 \times 4 \times 6 = 120$)

➤operace

- 1.poznání
- 2.paměť
- 3.divergentní myšlení
- 4.konvergentní myšlení
- 5.hodnocení

➤obsahy → materiály se kterými intelekt operuje

- 1.figurální, konkrétní (např. barva, tvar, poloha,...)
- 2.symbolické (např. čísla, tvary, zvuky)
- 3.sémantické (slova, pojmy)
- 4.behaviorální (informace dané chováním)

➤produkty - výsledky intelektových operací s obsahy

- 1.jednotky (pojmy)
- 2.třídy (rozlišení malé x velké,)
- 3.vztahy (větší než.....)
- 4.systémy (soustava názorů)
- 5.transformace (z jedné soustavy do druhé)
- 6.implikace (závěry při usuzování)

- snaha pro každou schopnost vytvořit test – to se mu ovšem nepodařilo – skončil někde pod stovkou

Netradiční vymezení intelektových předpokladů

- někteří autoři kladou důraz i na **jiné dimenze intelektových předpokladů**, než je oblast racionálních předpokladů

- praktická, manipulační inteligence
- kreativity, tvořivá inteligence
- sociální inteligence
- emocionální inteligence

- schopnost **řešit problémové situace** s využitím intelektu – **fáze** (Thomson)

1. identifikace problému – pochopení, podstata
2. explorace oblasti v níž se problém vyskytuje
3. sestavení plánu k reorganizaci situace či chování, vymezení kontinuálních kroků
4. realizace plánu, kontrola činnosti

- rozdílná kvalitativní povaha procesu = může klást nároky na vhled, manipulaci, kreativitu, empatii (viz. str. 144-145) = v poslední době snaha pojímat inteligenci z hlediska všech uvedených aspektů

- Goleman - **emoční inteligence** – EQ – ještě není nástroj na měření, ale je důležitá

= schopnost zpracovávat informace ze dvou oblastí

1. z vnitřního - intrapersonální informace o procesech a dějích, které vznikají v nás samých
2. z vnějšího - interpersonální k., vznikající při kontaktu s druhými

- zahrnuje pět základních schopností – nutné od dětství rozvíjet:

SS

◆sebevědomí – uvědomování si sebe sama, porozumění svému životu, orientace ve svém prožitkovém světě

◆organizace vlastního života – ovládání pocitů a nálad, aby nebyl dezintegrován stresem

◆motivování sebe sama k řešení úkolů – nenechat se odradit neúspěchy, píše flexibilita

◆empatie – vhled do prožitků druhých, smysl pro psychický život, ...

◆angažovaný kontakt s druhými lidmi – tendence nestát stranou, účastnit se, potřeba a radost být s druhými

- Brockert a Braunová – rozdíl mezi IQ a EQ (viz. str. 147)

Vrozené a osvojené v intelektových schopnostech

- nakolik je inteligence vrozená a nakolik je dána vzděláním a tréninkem?
- výzkumy – Galton (50% blízkých nadaných bylo také nadaných, u ostatní populace je to bylo jen 4%), Odin (výzkum u spisovatelů – rozhodující na rozvoj jsou hospodářské podmínky, vznik, ale nezávisí na ničem), Stern (rozhodují vrozené a zděděné ALE plné uplatnění až rozvojem)
- Catell
 - inteligence fluidní = vrozená, nezávislá na vzdělání a kultuře, nemá vztah k paměti, projevuje se zacházením s předměty, usuzováním, vnímáním, kulminuje kolem 14 let a pak je stabilní
 - inteligence krystalická = získaná, naučené poznatky, závislá na vzdělání, kognitivní stimulaci, výchově,..., logické usuzování, řešení slovních úloh apod., rozšiřuje se tak do 50 let
- inteligence determinována: (viz.str. 149-150)
 - ◆ BI předpoklady
 - ◆ životními kontexty
- Piaget – 6 způsobů jak přistupovat ke vztahu mezi organismem a prostředím při výkladu inteligence

Struktura schopnostních vlastností osobnosti

- základní východisko v postihování schopností = analýza předpokladů a tendencí vyrovnávání se se základními typy životních událostí, které kladou na jeho činnost, psychiku specifické nároky a požadavky
- nejobecnější struktura schopností = rozhoduje jaké podmínky a okolnosti jsou řešitelné a které jsou mimo schopnosti

-nároky životních situací na schopnosti jedince

- požadavky na výkonnost – jakou úroveň a kvalitu výkonu vykazuje a jak dlouho a intenzivně je subjekt schopen integrovaně těmto nárokům odolávat = fci. potence energetických zdrojů a úrovně předpokladů je využívat
- problémové situace – schopnost orientace v dosud nepoznaných a psych. neosvojených situacích a přijmou adekvátní řešení
- překážky – zabraňující dosažení cílů ve směru či cestě, schopnost řešit – cílesměrné jednání, přizpůsobivost, alternativní varianty
- konfliktní situace - souvislost s procesem rozhodování se, jak jednat v ambivalentních situacích, jakou míru rizika je jedinec schopen přijmout,...
- stresové situace – odolnost vůči působení rušivých okolností v průběhu realizace činnosti, schopnost zachovat psych. integrovanost

- klíčové komponenty, které jsou základní vlastnosti subjektivně příznačné struktury obecných schopností osobností
 - vhled do podstaty a povahy problémových situací (účinná kapacita rozumu, kreativita, operativní myšlení)
 - psychická odolnost (rezistence vůči desintegrujícím vlivům, situačních komponent na psychiku)
 - adaptability a adjustabilita (sch. alternativního řešení situací psychickou flexibilitou)
 - schopnost osvojovat si nové poznatky, učit se (teoretická i praktická inteligence)
 - schopnost účinně regulovat své vnitřní a vnější aktivity
 - sociální empatie a komunikativnost (sociální inteligence)
 - schopnost je vždy schopností k něčemu a je vázána na
 - povahu a podstatu nároků na subjekt
 - přístup osobnosti k těmto nárokům

Schopnosti a výkonnost osobnosti

- výsledky činnosti – ukládající se jak v objektech člověkem vytvořených, tak v něm samém – rozvíjení jeho schopností pro jeho další činnosti

Systémový přístup ke vztahu „osobnost-schopnosti-výkonnost“

- schopnosti – složité struktury, slitiny přirozených dispozic a na nich rozvinutých způsobilostí
- důležité pochopit souvislosti mezi komplexem integrované struktury osobnostních vlastností a úspěšností v osvojování a realizaci typů profesionálních a dalších činností
 - klíčové = motivační a schopnostní vlastnosti osobnosti = musí chtít a musí na to mít
 - PZN: sch. pro výkon profese pilota – Platonov (viz. str. 155-156) – zahrnuje schopnosti i další důležité komponenty struktury osobnosti
- úspěšnost ve výkonu profese = posuzována na principu konfrontace
 - objektivních nároků (řídít, ale i zvládnout smyk)
 - subjektivních nároků (s nároky se umět vyrovnat)
- rozlišujeme předpoklady klíčové – bez kterých to nejde a podporující – podrobnější diferenciací kvality
- při posuzování předpokladů pro profesi posuzujeme – nároky s jejím výkonem explicitně i implicitně spjaté a všechny osobnostní předpoklady, které výkon profese determinují

Empirické přístupy k posuzování schopností

- profesiografie – popis činnosti a stanovení požadavků na úspěšný výkon dle hledisek a kritérií = profesiogram
- zdroje: pozorování, psych. rozbor při selhání, analýza zkušeností, srovnání úspěšných a neúspěšných,
- dotazník (viz str. 160- 162)